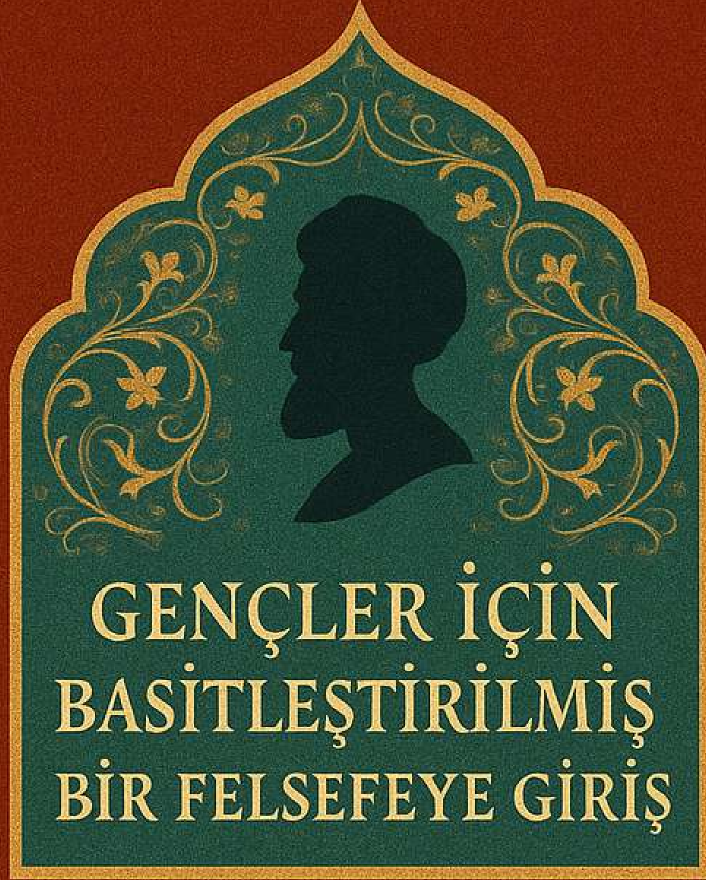

Başlangıççta Felsefe Vardı

GENÇLER İÇİN BASİTLEŞTİRİLMİŞ BİR FELSEFEYE GİRİŞ

EL-HÜSEYIN BİN HAYDAR

BAŞLANGIÇTA FELSEFE VARDI

GENÇLER İÇİN BASİTLEŞTİRİLMİŞ BİR FELSEFEYE GİRİŞ

YAZAR: HÜSEYİN BİN HAYDAR

“Filozof, insanların nasıl yaşaması gerektiğini bilendir.”
— Bilge Eflatun

KITABA GIRIş

Bir çocuk, annesinin rahminden bu geniş âleme çıktığında yabancılaşmış ve ağlayan bir halde olur. İşte felsefe de tam burada başlar. Her şeyi tanıma yolculuğu annesine, onun memesine dönmesiyle başlar. Ve zihninde sorular belirir: Nereden geldim? Beni kim yarattı? Ben kimim? Bu kadın kim? İçine düştüğüm bu dünya da nedir? Nereye gidiyorum? Bu sesler de ne? Duyuyorum... Bu ışıklar ve renkler, hissediyorum! Güzel kokuları çirkinlerinden ayırt eder, güzel olana sevinir, haz duyar; çirkine karşı ise acı hisseder. Gözlemler, keşfeder, tasavvurlarına sınırlar çizer ve ardından kanıtlayarak karar verir. Bu hayret hali ve keşfetme süreci, hayatındaki bir problem onu yoldan çıkarmadığı sürece ya da felsefeyi yanlış anlayanlardan biri gibi sapkın bir akıma kapılmadığı sürece onunla birlikte devam eder.

Çocuk, dünyayı ve içindekileri tanıma isteğiyle filozof olarak büyür. Onu harekete geçiren şey şüphe ya da hayret duygusudur. Varlığı ve bu varlık içerisindeki yerini öğrenmek ister. Bir bilgeye denk gelirse ve bu bilge doğru cevaplar verirse, çocuk filozof olarak kalır. Aksi halde hayreti körelir, mükemmellik arayışı sönümlenir. İşte bu kesintisiz sorgulama, bu bitmeyen sorular zinciri... Felsefenin ta kendisidir. Felsefe, varoluşun her yönüne nüfuz eden

sürekli bir sorgulama faaliyetidir. Farabi'nin dediği gibi: “Dünyada var olan hiçbir şey yoktur ki felsefeyle bir bağlantısı bulunmasın; onunla ilgili bir amaç olmasın; insan gücü ölçüsünde bir bilgi ondan elde edilemesin.”

Felsefeyi bilmeyen kadar onu hor gören de olmamıştır. İnsanlık tarihinde uzun dönemler boyunca felsefe dışlandı, sofistikayla itham edildi. Bu da insanlığı nereye yönelirse yönelsin şaşkın, ne yaparsa yapsın kararsız, ne hissederse hissetsin kaygılı hâle getirdi. Aklın işlevsiz bırakılması ve yetersiz ilan edilmesi elbette ki böyle sonuçlar doğuracaktı. Çünkü insan bilmediği şeyi genelde düşman belleyip reddeder. Bu reddedişin sebebi ya filozofların kavramlarını anlamamaktan ya da sahih felsefe ile onun çizgisinden sapmış akımları ayırt edememekten kaynaklanır. Oysa bugün felsefeyi dışlamak mümkün değildir. Çünkü dünyayı yönlendiren şey bizzat felsefi akımlardır. Bugünün dünyasını şekillendiren unsur yine felsefedir. Bu çağda, ateizmin arttığı ve maddeci düşüncenin egemen olduğu bir dönemde, felsefeye ancak yine felsefeyle cevap verilebilir.

Felsefeyi tanıtmak amacıyla yazılmış eserlerin birçoğu ya oldukça zor bir dil kullanmıştır ya da yalnızca uzmanlara yönelik hazırlanmıştır. Bazı kitaplar da doğrudan felsefeyi kötüleyip halkı ondan uzak tutmaya çalışmıştır. Böylece günümüz gençliği

iki uç arasında sıkışıp kalmıştır. Bu nedenle bu kitabı, yeni başlayan gençler için hazırladım. Felsefenin temel ilkelerini ve hikmetin izlerini açıklayan, sade ve anlaşılır bir dille yazılmıştır. Gençlerin felsefeyi doğru bir şekilde tanımalarını ve onunla kendi yolculuklarına başlamalarını sağlamak amacıyla yazılmıştır. Böylece hem kendi gerçekliklerini hem de modern dünyanın doğasını kavrayabilirler. Çünkü ben, gençlerin bu derin ve berrak denizden bir yudum alıp cehaletin kiriyle kirlenmeden önce bir aydınlık bulmalarını çok arzu ediyorum.

FELSEFE NEDIR?

Felsefe, akıl temelli bir disiplindir. Varlığın ilkelerini ve nedenlerini araştırır. Hem genel hem de özel tanımı vardır. Genel tanımıyla, nakle dayalı ilimlere karşıt olarak akla dayalı tüm bilimleri kapsar. Bu yüzden ona "ilimlerin anası" ve "ilimlerin kapısı" denir. Çünkü her ilim, konusunun doğrulanmasında felsefeye ihtiyaç duyar. Ancak felsefenin doğrulanması başka bir ilme dayanmaz. Bu yönüyle felsefe en yüce ilimdir.

Özel tanımıyla ise, felsefe "varlık olarak varlığı" inceleyen bir ilimdir.[1]

Metafizikçi bir filozofun tanımını deneyimci bir filozof reddedebilir. Deneyimcinin tanımını da Marksist bir filozof kabul etmeyebilir. Ama bir şeyin hakikati çoğu zaman zıddıyla ortaya çıkar. Felsefe, sofistikaya karşıttır. Çünkü felsefe, gerçekliğe inanır ve hakikatleri araştırır. Oysa sofistika, gerçekliği reddeder; yalnızca tartışma ve yanıltma oyunlarıyla meşguldür. Felsefeyi en iyi şekilde tanıtan şey onun karşıtı olan sofistikadır.

"Felsefe" kelimesi Yunanca kökenlidir: *Philo–sophia*, yani hikmeti sevme, arama ve ona tutkuyla yönelme

[1] "Varlık olarak varlık"tan kasıt, tüm varlıkların ortak yönü olan varlık kategorisinin kendisidir. Belirli bir şeyin ya da bireysel özelliklerinin incelenmesi değildir.

anlamına gelir. Bazı İslam filozofları felsefeyi "ilahî hikmet" olarak tanımlamışlardır. Hikmet ise, hakikatleri bilmek ve onları hayal ürünü sanılardan ayırabilme yetisidir. Bu da felsefenin anlamını yeterince açıklamaktadır. Her ne kadar sofistler bunu reddedecek olsalar da...

Felsefede bilgi kaynağı temelde akıl ve düşüncedir. Felsefe; aklın ve zihnin ortaya koyduğu faydalı, derin ve yapıcı sorular sormak ve onlara yine akıl yoluyla cevaplar üretmek demektir. Ve bu sorular asla bitmez; bir soru bin sorunun kapısını aralayabilir. Felsefe, mutlak varlık hakkında, varlık olarak varlık düzeyinde sorular sorar. Varlıkların ortak nitelikleri, özsel nitelikleriyle ilgilenir. Diğer bilimler ise sınırlı alanları ve özel varlık türlerini inceler. Mesela doğa bilimleri maddeyi, matematik niceliği araştırır. Felsefe ise tüm varlığı kapsayan genel ve temel bir bakış sunar. O hâlde felsefe, araçsal bir bilim değil; tüm bilimlerin amacı olan bir disiplindir.

Felsefe ikiye ayrılır:

1. **Teorik felsefe:** Konusu insanın iradesi ve kudreti dışında olan meselelerdir.
2. **Pratik felsefe:** Konusu insanın kendi fiilleri ve iradesiyle gerçekleştirdiği eylemlerdir.

Bu bağlamda felsefenin iki yönü vardır:

- **Teorik yön:** Düşünsel ve keşif odaklıdır.

- **Pratik yön:** Uygulanabilir kuramları barındırır. Bu yön ideolojiler olarak bilinir. Örneğin değerler felsefesi hem teorik hem pratik yön içerir. Epistemoloji (bilgi felsefesi) de böyledir.

FILOZOF KIMDIR?

Filozof; filozofların düşünce yöntemlerini bilen, onların kavramlarına hâkim olan, yaşadığı çağın sorularını ve problemlerini yaşayan, zihnini özgürce evrende dolaştırabilen kişidir.
İlahiyatçılar ise felsefeyle uğraşsalar da "filozof" değil, "kelamcı" olarak anılırlar. En açık örnek: İmam Gazali. Gazali, kelamcıdır. Kelam ilmi, meseleleri felsefeden farklı yollarla ele alır. Kavramları da farklıdır. Bu yüzden filozoflarla çatışmalar olmuştur. Gazali ile İbn Rüşd arasındaki çatışma, bir filozofla bir kelamcı arasındaki çatışmadır. Her ne kadar bazıları Gazali'yi filozof saysa da, bu onun bazı meselelerde filozof gibi düşündüğünden veya bir dönem onların yolundan yürüdüğünden kaynaklanır.
Filozofun sahip olması gereken özellikler şunlardır:

1. **Yöntemli şüphe:** Eleştirel düşünme. Başkasının fikrine körü körüne kapılmamak ama sırf muhalefet etmek için de karşı çıkmamak. Gerçek filozof, dış etkilerden bağımsız ve aklın rehberliğinde hakikate ulaşmak ister.[2]

[2] Bilimsel şüpheyi Gazali sistematik hale getirmiştir. Descartes de bu yolu benimsemiştir. Bu, sofistlerin şüpheciliğinden tamamen farklıdır.

Yöntemlilik: Yüzeysel düşünmeyle yetinmez. Derinlik, genişlik, analiz, sentez, bütüncül bakış gibi zihinsel süreçlerle düşünür.

2. **Soru sorma:** Felsefede sorular cevaplardan daha önemlidir. Filozof, her olayda, her varlıkta "nedir, nasıldır, ne kadardır?" diye sorar.
3. **Duygulardan arınmışlık:** Ön yargılardan ve önyargılı hükümlerden uzak, akılcı yaklaşım sergiler.
4. **Soyutlama yeteneği:** Zihin, bir özelliği veya ilişkiyi zaman, mekân ve maddeden ayırarak zihinsel olarak düşünür. Duyusal olan ise somut olandır.
5. **Esneklik:** Dogmatizmden uzak durur; ancak kesin bilgi ve zorunlu ilkelerde kararlıdır.

FELSEFENIN DEVRIMI

Felsefe, insanı etkileyen ve onu zihinsel donukluktan ya da düşünsel ataletten çıkararak aydınlığa ve geniş âleme yönelten olayların bir sonucudur. İnsan, kendi varlığından kesin bir şekilde emindir ve bu kesinlikten hareketle, kendi dışındaki diğer kesinlikleri düşünme, sorgulama ve tefekkür yoluyla kavramaya çalışır. Felsefeye sevk eden saiklerin çokluğu, bilgide niceliği; bu saiklerin niteliği ise bilginin kalitesini belirler.

Felsefi düşünceyi harekete geçiren bu saikleri aşağıdaki başlıklar altında toplayabiliriz:

1. Hayret veya şaşkınlık: Bu duygu, insanın doğumuyla başlar ve ölümüne kadar onunla birlikte sürer. İnsan bu dünyaya adım attığı andan itibaren sürekli bir hayret halindedir. Kendisini, varlığı ve nihai akıbetini anlamaya çalışır; "Nereden geldim?" diye sorar. Filozofun görevi, kendisi için hayreti tefekkürle gidermek, başkaları için ise bu hayreti eğitimle ortadan kaldırmaktır. Ancak filozof, sofistlerin ve kibre kapılmış, ilahi ve tabii yasaların dışına çıkabileceğini sanan sözde modern filozofların aksine, bu hayreti körüklemez. Oysa modern Batı düşüncesi, tam da bunu yaparak insanı doğaya ve Tanrı'ya karşı konumlandırmıştır.

2. Yöntemsel bilgi şüphesi (epistemolojik şüphe): Bu, insanın hakikate ulaşmak için bilinçli ve sistemli bir şekilde şüpheyi kullanmasıdır.
3. Vicdanın çağrısı: Bu, her insanın içine yerleştirilmiş ilahi bir dürtüdür. Antik Yunan filozoflarının sofistlere karşı fikir üretmesinde bu içsel sesin büyük etkisi olmuştur.
4. İnsanda doğuştan bulunan kemale ulaşma arzusu: İnsan, fani olduğunu ve ölümün kaçınılmaz bir son olduğunu fark ettiğinde, yok olmayan, ebedi olanla -yani Tanrı'yla- kopmaz bir bağ kurmak ister. Bu nedenle "Nereye gidiyoruz?" diye sorar. Çünkü insan, Tanrı'nın kemalini, yüceliğini ve kudretini kavradığında, onu kesintisiz ve sürekli olarak bilmek ister.
5. Mutsuzluk ve şaşkınlık hissi: Bu duygular, insanı felsefi düşünceye iter. "Neden mutsuzum? Bu huzursuzluğun kaynağı ne? Kurtuluş nerede?" gibi sorular zihni meşgul eder. Bu isyan dolu sorular insanda önce kendini tanıma arzusu doğurur, sonra zihni daha geniş alemlere doğru açılır. Çünkü insan, felsefeyle kurtuluşu bulabileceğini ve insanlığını yeniden kazanabileceğini fark eder.

FELSEFENIN BIRLIĞI

Felsefenin doğuştan gelen bir yeti ve fıtri bir meyil olduğu sabittir. Hakiki felsefe, bütün dinlerde ve bütün milletlerde aynı şekilde var olan, zamanı ya da mekânı aşan tek bir ilimdir. Felsefe, varlıkta Allah'ın yerleştirdiği sabiteleri, kanunları ve hakikatleri keşfetme sürecidir. Doğru yoldan sapmış felsefi görüş ve akımlar, hakiki felsefeye değil, yalnızca sahiplerine atfedilir. Bu yüzden onları "Falanca filozofun felsefesi" ya da "Amerikan felsefesi", "karamsar felsefe" gibi niteliklerle sınırlandırırız.

Gerçek anlamda "felsefe" olan şey tektir. O da varlığı olduğu gibi kavrayan, gerçekle örtüşen ana yoldur. Bu yol kesinlikle haktır. Felsefi mezhepler, akımlar ve çatışan yönelimler ise ya belli bir zamana, belli bir mekâna, belli bir dine veya mevcut siyasi iklime maruz kalmanın sonucudur. Bu ayrışmaların asıl sebebi, düşünmede ve hakikate ulaşmada soyutlama (tecrit) yeteneğinden yoksunluktur. Çünkü çoğu filozof, düşüncesini evrenselleştirmek yerine kendi dünya görüşünden hareket eder. Bu tür bireysel çıkışlar ve dar kalıplar, genel anlamda batıldır; her ne kadar içlerinde hikmet kırıntıları bulunsa da.

Bu anlaşmazlıkları çözecek olan ise bilgi kuramı yani epistemolojidir. Şu da bir gerçektir ki: Felsefe, kopyalanamaz ve değişime uğramaz. Filozoflar

arasındaki çatışmalar bile faydasız değildir; bu çatışmaların içerisinden yeni fikirler, teoriler ve sezgiler doğar. Esasında felsefe, yalnızca Yunan'a mahsus değildir. Hint, Çin, Fars (Fehlevî) gibi diğer eski medeniyetlerde de güçlü felsefi miraslar vardır. Hatta Konfüçyüs dönemi, Antik Yunan ile eş zamanlıdır.

Ancak Yunan felsefesini öne çıkaran şey, sofistlerle verdikleri mücadeleydi. Sofistler, Yunan toplumunda yüksek mevkileri işgal ediyor; halkı aldatıyor; gerçekliği inkâr ediyor; bilgiyle alay ediyor ve yeryüzünde kibirle dolaşıyorlardı. Buna karşı çıkan filozoflar ise taklit zincirini kırmış, saf bir felsefe üretmiş, halkla bilgeliği paylaşmış ve düşüncelerini yazıya dökerek miras bırakmışlardı.

İşte bu filozoflar, ilk neden (el-'ille el-ûlâ) ile işe başlamış ve bu yüce kaynaktan hareketle felsefelerini kurmuşlardı. Bu fikirler sofistlerin üzerine bir yıldırım gibi inmiş ve onların argümanlarını çürütmüştü. Böylece hikmet gökten yere indirilmişti.[3]

Bu çabalar sonucunda halk, sofistlerin batıl iddialarını reddetti ve doğaları gereği filozoflara yöneldi. Bu

[3] Bir komünist lider şöyle demiştir: "Biz felsefeyi gökten yere indirdik." Yani ilahi bilgiye sırt çevirdik, insan merkezli felsefeyi benimsedik. Eski bir deyişle de, Sokrates'in felsefeyi gökten yere indirdiği söylenir. Çünkü o, halk arasında dolaşır, "doğurtma ve ironi" yöntemiyle insanlara sorular sorar ve onları düşünmeye sevk ederdi. Sofistler toplumda etkiliydi, fakat Sokrates onların maskesini düşürüp halkı akla yönlendirdi.

bilinçli devrimle dünya değişmeye başladı. Bilim ve akıl dünyaya hâkim oldu. Bu durum, Hz. İsa'nın gelişine zemin hazırlayan bir uyanıştı. Ancak onun döneminden sonra Teslis inancı yayılınca, bu inanç felsefeyle çelişti. Bunun sonucunda Roma imparatorları felsefeye savaş açtı ve Avrupa karanlık bir Orta Çağ'a sürüklendi.

Bu olaylar, son peygamberin gelişi için bir hazırlıktı. Çünkü onun doğumundan iki asır önce, bütün dünya büyük bir şaşkınlık ve kriz içindeydi. Toplumlar, hakikati aramak için yeryüzünü dolaşıyor, kurtuluş getirecek bilgiyi arıyorlardı. Dönemin tarihî kayıtlarında büyük siyasi, dinî ve ideolojik çalkantılar anlatılır.

Farabi'nin "İki Bilgenin Görüşlerini Uzlaştırmak" adlı eseri de bu amacı taşır. Çünkü hakiki felsefe tektir ve evrenseldir. Ne var ki, Eflatun (MÖ 347) ile Aristo'nun (MÖ 322) takipçileri zamanla taassuba kapılarak birbirinden ayrıldılar. Oysa iki filozof arasındaki ihtilafların çoğu, temelden değil, görünüşte ve yüzeysel niteliktedir; çoğunlukla yorum farkından veya kavramsal ifade biçiminden kaynaklanır.

Gerçekte, hakiki felsefe İslam'la veya kelamla çelişmez. Lâhutî düşünceye ters olan şey, özel felsefi akımlardır. Bunlara felsefe denmesinin sebebi, sahiplerinin düşünce ve akıl yoluyla meseleleri ele

almalarıdır. Her ne kadar bu çıkarımları hatalı ya da gerçeklikten uzak olsa da...[4]
Gerçekte Müslümanlar felsefede harikalar yaratmıştır. Ama ne yazık ki, günümüzde Müslümanlar bu başarıları küçümsemekte ve modern eserlerinde bu zenginliğe yeterince yer vermemektedir.

[4] Evet, felsefe bireysel ve yaratıcı bir uğraştır, ancak biz felsefenin aslında tek ve değişmez olduğunu savunuyoruz.

FELSEFENIN FAYDASI

1. İnsan doğası gereği bilgi arayışına eğilimlidir ve hakikati olduğu gibi, gerçekliği ise çıplak hâliyle bilmeye tutkuyla yönelir. İnsan fıtraten, hakikatleri ve gerçekleri yanılsamalardan ve zihinsel kurgulardan ayırma yeteneğine sahiptir.
2. Tanrı'yı bilmek — filozofların diliyle ifade edersek: "ilk neden" — yani nedenler zincirinin son bulduğu, tüm varlıkların dayandığı nihai gerçekliktir. Gerçek felsefe, bizi zorunlu olarak tevhid düşüncesine ulaştırır. Felsefede şirk yer almaz. Evet, bazı filozoflar ateisttir ama bu onların metafizik araştırmalardan nefret etmelerinden ve felsefeyi parçalayarak eksik algılamalarından kaynaklanır.
3. Varlığı derinlemesine anlamak, yüzeysel düşünceyle yetinmemek, görünenle tatmin olmamak. İnsan, kendi benliğini bu bütünsel varlık anlayışıyla kavrayabilir. Felsefe zihnin eğitimi ve yetkinleştirilmesidir.
4. Diğer tüm bilim dallarının konularını temellendirmek. Felsefe diğer bilimlerin sonuçlarından faydalanır, onları teoriler kurmak ve hakikatleri temellendirmek için araç olarak kullanır.

5. Bilimsel yasaların doğruluğunu ve evrenselliğini kavramak. Kimlik ilkesi, nedensellik ilkesi, çelişmezlik ilkesi, döngü ve sonsuz gerilemenin imkânsızlığı ilkesi gibi temel mantık ilkeleri felsefenin alanına girer.
6. Nesnelerin nihai nedenlerini ve ilk ilkelerini bilmek.
7. Felsefeyi terk etmek, savaş meydanında silahtan vazgeçmek gibidir. Bugün dünyayı yöneten şey, ister hakikatle uyumlu isterse ondan uzak olsun, çeşitli felsefi akımlar ve ideolojilerdir. İnsanlık şu anda modernitenin dayattığı siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel sistemlerin içine gömülmüştür. Bu, bir doğa yasası gibi sunulsa da felsefi yöntem bu yanılsamayı yıkabilir. Epistemoloji bunu kesinlikle reddeder. Dr. Muhammed Sabila, "Modernitenin Alanları" adlı eserinin girişinde şöyle der: "Felsefe yalnızca soyut kavramlarda yüzmek değildir, yalnızca akıl, özgürlük, kader gibi büyük kavramlar üzerine düşünmek değildir; aynı zamanda gerçekliğe açılmak, onu anlamak ve bileşenlerini kavramaktır."

FILOZOFLARIN YÖNTEMI

Filozofların kullandığı yöntem, akla dayalı yöntemdir. Bilinen öncüllerin mantıksal dizilimi yoluyla bilinmeyen hakikatlere ulaşmayı amaçlar. Bu yöntem, diyalektik ya da retorik değil, burhânî (kanıta dayalı) kıyastır. Bu kıyasın sonucu, daha özel anlamda kesin bilgi doğurur; yani gerçekle birebir örtüşen sarsılmaz inanç.

Filozof, yolculuğuna kendi benliğinden, vicdanından başlar. Öncelikle gerçekliğe inanır: Yani içinde bulunduğu varlık âlemi gerçektir ve aklı bu varlığı olduğu gibi anlamaya muktedirdir. Böylece filozof özgürce, nesnel ve gerçekçi bir şekilde varlıkla ilişki kurar. İşte bu, bilgece düşüncenin metodudur. Sofistik düşünce ise tam tersidir: Gerçekliği ya zihinsel ya da fiziksel düzlemde inkâr eder.

Bazı teolojik filozoflar ise bilgiye sezgi (irfan) ya da keşif yoluyla ulaşmayı savunur. Tasavvuf ehlinin "keşf", "müşahede" ya da "gnosis" dediği bu bilgi türü, genel anlamda felsefede "mistik bilgi" olarak bilinir.

FELSEFENIN ANA ALANLARI

Felsefe, birkaç büyük bilim ya da konu başlığından oluşur. Bunlar:

1. Metafizik (varlık felsefesi)
2. Bilgi felsefesi (epistemoloji)
3. Değerler felsefesi (aksiyoloji)

Bazı filozoflar buna ilave olarak şu alanları da ele alır: Hukuk felsefesi, din felsefesi, tarih felsefesi, siyaset felsefesi ve diğer beşerî bilimlerin felsefesi. Bu yüzden "ana alanlar" derken, yalnızca bu üçüyle sınırlı olmadığını belirtmek gerekir.

METAFIZIK BILIMI (METAPHYSICS)

İlahiyat felsefesi ya da ilk felsefe, yüce felsefe veya doğaötesi felsefe, hikmet ehli katında "metafizik" olarak bilinir. [5]

Bu ilim, en genel anlamda varlık olarak varlığı araştırır. Görünen şeyleri inceler ve onların temel ilkelerini ve nedenlerini keşfetmeye çalışır. Metafizikçi, duyularımızla algıladığımız doğanın ardında ne olduğunu sorgular; belli bir şeyin

---

[5] *Aristoteles bu disiplini kurmuş ve "doğaötesi" adını vermiştir; çünkü bu ad, onun "Doğa" adlı ilk kitabından sonraki kitaba atıftır. Ancak daha sonra gelen filozoflar bu bilimi, konusuna uygun olarak; yani varlık olarak varlığın araştırılması, yani doğal ve duyusal olanlara karşılık gelen gaybî meselelerin araştırılması olarak yorumlamışlardır.*

gerçekten var olup olmadığını araştırır. Alt felsefe ise doğa bilimleridir; cisimlerin hâlleri ve nitelikleriyle ilgilenir—fizik ve kimya gibi—ama bir şeyin var olup olmadığını araştırmaz. Matematik felsefesi ise bu iki felsefe arasında yer alır. Zira matematikteki sayı soyut bir varlıktır; fakat sayılan şey maddî olabilir. Dolayısıyla doğa bilimleri ve matematik özel varlıklarla ilgilenirken, matematik sayıların soyutluğu sebebiyle metafiziğe daha yakındır.
Sonuç olarak, özel anlamda Allah'ı bilmek isteyen bir hikmet sahibi, bu ilmin konularını bilmeden bunu başaramaz. Metafizik sayesinde insan, diğer aklî gaybî meseleleri tanır: akıl, mekân, zaman, hayat ve ölüm, ahiret ve içeriği, nübüvvet ve risalet, kader ve kaza, cebir ve ihtiyar… Tüm varlıkların varlığını araştırır: melekler, insan, hayvan, bitki, cansız varlıklar; aşk, kaygı, gülme ve ağlama… Bu felsefenin tartıştığı sorular şunlar gibidir: Varlık nasıl ortaya çıktı?
Varlık bir midir, çok mu?
Varlık sebep midir, sonuç mu?
Varlığın sebebi nedir? Varlık sonradan mı olmuştur, yoksa ezelî midir?
Vacibu'l-vücud (zorunlu varlık) nedir?
Mümkinü'l-vücud (mümkün varlık) nedir?
Ahiret konusunda; kıyamet günü olacak diriliş, bedenin mi yoksa sadece ruhun mu dönüşüdür?

Bu felsefe dalı, bazı filozofların “felsefe” kelimesini kullandıklarında kastettikleri şey olabilir. Çünkü en önemli araştırma alanıdır ve diğer felsefe dallarının giriş kapısıdır. Bu yüzden “ilk felsefe” olarak adlandırılmıştır. O, felsefenin diğer alanlarını taşıyan gövdedir ve onları da harekete geçirir. Çünkü o varlık ilmidir; diğer her şey bu varlığın dokusunun bir parçasıdır. Oysa materyalist ya da ateist filozoflar, metafiziği felsefeden dışlamışlar ve bu alanı bir çeşit delilik ya da anlamsızlık zannederek kenara atmışlardır. Oysa insan, bilgi felsefesi sayesinde bu bilimin bir gerçekliği olup olmadığını idrak edebilir. Ayrıca metafizik; felsefî psikoloji ve parapsikoloji gibi alanların ötesinde olan meseleleri de araştırır: telepati çeşitleri, sezgisel görme, olağanüstü şifa, zihinsel etkileme ve altıncı his…

Metafizikçinin incelediği konulara bakarak, metafizik araştırmanın ana alanlarını şu şekilde belirleyebiliriz:

1. **İlahiyat / Teoloji (Theology)**
2. **Varlık Teorisi / Ontoloji (Ontology)**
3. **Kozmoloji (Cosmology)**
4. **Psikoloji ve alt dalları:** varoluşsal psikoloji (metapsikoloji), zihinsel psikoloji ve parapsikoloji.[6]

---

[6] *Bu disiplinler arasında fark vardır. Felsefî psikoloji, nefsin cevherini ve niteliksel yönünü teorik olarak araştırır. Zihinsel psikoloji, nefsin niceliksel yönünü, yani insan*

Bu nedenle metafizik felsefesinin konularına bakıldığında, bu alanın zorlayıcı olduğu anlaşılır. Çünkü meseleleri hem soyut hem de genel olup, oldukça sade görünmelerine rağmen derindirler. Ayrıca bu felsefe yalnızca akla dayanır; duyulara veya deneyime değil. Bu, onun diğer ilim ve bilgiden kopuk olduğu anlamına gelmez. Aksine metafizik, bütün ilimlerin içine işlemiştir; çünkü görünen ile hakikati birbirinden ayırır. Belki de kendi kendinize "Bu görev zor değil mi?" diye soruyorsunuzdur. Cevap: Evet, gerçekten zordur. Hatta bu, son derece hassas, incelikli ve yıpratıcı bir zihinsel süreçtir. Bu yüzden insanlar bu alandan uzak durmuştur. Bu sebeple filozofun görevi her şeyi sorgulamak, her şeyi anlamak ve sonra anladığını başkalarına sade bir şekilde aktarmaktır.

Kadim felsefenin temel özelliği, varlığın nereden doğduğunu ve nereye varacağını araştıran varlık temelli bir felsefe olmasıdır. Bu yüzden bazı modern filozoflar, metafizikle ontolojiyi birleştirmişlerdir. Hatta ilahiyat felsefesi (metafizik) ile varlık felsefesi (ontoloji) birbirini ifade eden terimler hâline gelmiştir. "İlahiyat" terimi, en genel anlamda mutlak varlığı araştırmayı ifade eder ve bu durumda yalnızca zorunlu varlık olan Allah'a özel değildir; tüm

---

davranışlarını ve psikolojik fenomenleri deneysel olarak inceler ve birçok alt dalı vardır. Parapsikoloji ise, diğer iki ilmin araştırmadığı olağanüstü fenomenleri inceler.

varlıkları kapsar. “İlahiyat” adlandırması, bir onurlandırma ifadesidir. Ama özel anlamda, ilahiyat, zorunlu varlık olan Allah’ın zatını araştıran ilimdir.
Metafizik felsefenin ulaştığı sonuçlar, kelam ilmine yani inanç ilmine aktarılır. Bu sonuçlar, inanç açısından neyin kabul edilmesi gerektiğini belirlemek için kullanılır ve bu sayede, âlim, bu meseleleri felsefî terimlerden uzak bir şekilde, şer‘î bir dille formüle eder.

BILGI FELSEFESI (EPISTEMOLOJI)

İnsan, ontolojik metafizik araştırmalarını tamamladıktan sonra, kendisini ve yetilerini düşünmeye yöneldi. Kendini ve gerçekliği olduğu gibi kavramaya çalıştı. Zira hem ontoloji hem de epistemoloji, metafiziğin iki ayrı disiplinidir. Bir bilim dalının felsefesi, ontolojik bir yönü ve epistemolojik bir yönü içerir. Bu sonuncusu, bilgi kuramı olan epistemoloji tarafından ele alınır. Diğeri ise sofistler, materyalist filozoflar ve ateistlerin kafasını karıştıran yönüdür. Bunlar saf metafiziği reddettikleri hâlde, epistemolojik yönü tamamen inkâr edemediler.

Bilgi kuramı, sofizmin bittiği yerden başlar. Sofistler, insanı her şeyden şüphe ettiriyorlardı. Aklın kapasitesini dahi sorgulama noktasına varacak kadar aşırıya gittiler.[7]

Bu duruma karşı hikmet sahibi filozoflar, insanlığı kurtarmak adına bilgi felsefesinin temellerini attılar. Modern çağda bilgi kuramı, felsefenin tüm dallarının yerini aldı ve felsefenin kendisi hâline geldi. Artık

[7] *Burada metodolojik bilimsel şüphe ile epistemolojik şüphe arasında ayrım yapılmalıdır. Sofistlerdeki şüphe epistemolojik niteliktedir ve kesin bilgi veya doğru bilgiye yönelik bir şüphedir. Bu konuda bkz. Tevfik el-Tavil, "Felsefenin Temelleri", s. 231 ve sonrası.*

felsefe denildiğinde bilgi kuramı, hikmet denildiğinde de o anlaşılır oldu. Çünkü bilgi kuramı felsefenin omurgasıdır. Felsefenin tüm dalları, bu teori aracılığıyla incelenir. Zira her bilimin bir felsefesi, her sanatın bir felsefesi vardır.

Dolayısıyla bilgi felsefesi, insanlığın tanıdığı her özel bilimin doğasını, bilginin mümkün olup olmadığını, şartlarını, kaynaklarını, değerini, sınırlarını, bilgi araçlarının güvenilirliğini, bu araçların gerçeğe uygun bilgiye ulaşıp ulaşamayacağını, bu araçların akıl mı, duyular mı yoksa sezgi mi olduğunu araştıran bir disiplindir. Gerçek ile yanlışın ölçütü nedir? Her bilimin doğası nedir?

Bilgi felsefesi ile insan düşüncesinin biçimsel kurallarını araştıran mantık bilimi arasında da fark vardır. Ayrıca insanlığın tanıdığı tüm özel bilimler, kendi alanlarındaki bilgi içeriğini incelerken; bilgi kuramı, bilginin genel şeklini konu edinir. Bu felsefe alanında sorulan bazı temel sorular şunlardır: Bilginin kaynakları nelerdir? Bu noktada filozoflar farklı görüşlere sahiptir. İnsan aklı her şeyi kavrayabilir mi, yoksa her şeyi bilmek imkânsız mıdır? İnsan bilgisinin doğası nedir? Bilgiye sahip özne ile bilinen nesne arasındaki ilişki nedir?

Filozoflar, bilginin kaynağını sorguladıklarında görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır: Kaynak yalnızca akıl mıdır? Akıl ve duyular birlikte midir? Yoksa yalnızca

sezgi mi? Filozofların çoğu, duyular aldatıcı olabileceği için, saf aklın bilgi edinmede öncelikli olduğunu savunmuştur. Ancak bilgiye ulaşmada kullanılan yöntemler konusunda filozofların görüşleri ayrılmış ve bu farklılık çeşitli felsefî ekollerin ortaya çıkmasına neden olmuştur:

1. Akılcı Yöntem (Rasyonalist Yöntem)

Bu yöntemi benimseyen okul, "saf felsefe okulu"dur. Ancak bu okulda da farklı görüşler vardır:

a. Meşşâî Ekolü / Akılcı Mezhep:

Bu mezhebin mensupları, saf aklın, gerçeğe ulaşmada tek yol olduğuna inanırlar. Akıl, gaybî konuları kavrama gücüne sahiptir ve sağlam bir felsefî yapı kurabilir. Akıl dışında bilgiye işaret eden her şey, sadece tali derecede bilgi verir. Akla ait kesinlikler (olumlu ya da olumsuz) filozof için bağlayıcıdır. Bu okulda insan aklı evrensel ve bireyler arasında aynıdır. Bu okulun temeli aklî delillerdir. Kurucusu Aristoteles'tir. Müslüman filozoflardan El-Kindî (873), Farabî (874), İbn Sina (1037), İbn Rüşd (1198), İbn Bâcce (1138); Batılı filozoflardan Spinoza (1677), René Descartes (1650) — ki o, kesin bilgiye ulaşmak için bilimsel şüphe yöntemini kullanmıştır — bu okulun önde gelenleridir.

b. Varoluşçu Felsefe Okulu:

Bu okul, insanın varlığına odaklanır; genel varlık sorununu değil, insanın evrendeki konumunu ve ilişkilerini inceler.

c. Felsefî Tasavvuf Okulu:

Bu okul, kelamî tasavvuftan ayrılır; sezgisel keşif ve irfan yolunu benimser. Nefsi arındırmak, faziletlerle donatmak, rezilliklerden arındırmak yoluyla keşif ve şuhud elde edilir. Buna “sezgi” ya da “altıncı his” de denir. Bu okulun önde gelenleri: Eflatun (Yunan), İslâm dünyasında Muhyiddin İbn Arabi (1240) — ki Ehl-i Sünnet çizgisindendir — ve Fransız filozofu Henri Bergson’dur (1941).

Bu okuldan iki alt ekol ayrılmıştır:

- **İşrâkîlik / Şuhûdîlik:**
  Kurucusu Şihâbüddîn es-Sühreverdî’dir (1191). Bu ekol, Şiî düşünce ile harmanlanmıştır. Onlara göre gerçek bilgi, aklî delil ve kalbî keşif ile elde edilir. Gerçek bilgiye ulaşmak için içsel temizlik şarttır. Hakikat, Allah’tan gelen bir nur olarak kalbe doğar. Burhânî yöntem tek başına yeterli değildir.
- **Hikmet-i Müteâliye Okulu:**
  Kurucusu Sadreddin Şîrâzî’dir (Molla Sadrâ) (1640). Bu, Şiî felsefî-sûfî bir ekoldür. Ona göre akıl, vahiy ve keşif birlikte kullanılmalı; ancak o zaman hakikat ortaya çıkar. Bu okullar arasında

ortak noktalar olduğu gibi, kelam ve felsefe arasında da bazı müşterek alanlar vardır.

2. Duyumcu Deneysel Yöntem (Empirik/Pozitivist Yöntem)

Bu yöntemi benimseyen okul, duyularla ve deneyle ispatlanamayan şeyleri reddeder. Bilgi, özelden genele doğru hareket eder. Bilgiler deneyimle elde edilir; insanın fıtratında bilgi yoktur. Deney bir kişide doğru çıkarsa, bu bilgi sayılır. Beş duyu dışında hiçbir kaynağı kabul etmezler: Görme, işitme, dokunma, tatma ve koklama. Bu nedenle, metafiziği reddederler. Oysa metafizik, filozof için vazgeçilmezdir; çünkü bazı hakikatler duyu ötesidir. Doğa bilimlerinin maddî ve deneysel boyutu olduğu gibi, metafizik boyutları da vardır.

Bu okul, modern dönemde güç kazanmıştır ve buradan "Mantıksal Pozitivizm" okulu doğmuştur. Bu yöntemi benimseyen filozoflar arasında: Demokritos (M.Ö. 370), Epikuros (M.Ö. 270), John Locke (1704), David Hume (1776), George Berkeley (1753), Jeremy Bentham (1832), James Mill (1836), John Stuart Mill (1873), Herbert Spencer (1903), Leslie Stephen (1904) yer alır.

3. Naklî/Rivayetçi Yöntem

Bu yöntemi benimseyen okul, peygamberlerden gelen rivayetleri bilgi kaynağı kabul eder. Onlara göre, rivayet edilen hadisler gerçeğe ulaştırır; ancak Kur'an

kesin olduğu için sorgulanmaz. Hadisleri ise Kur'an ve akla arz ederler. Kur'an ve akla aykırı olan rivayetleri reddederler. Ancak, akılla çelişen ya da şaşırtıcı rivayetleri kabul eden "Haşviyye" gibi bazı gruplar vardır ki, bunlar felsefeye uzak dururlar.

4. Diyalektik Materyalist Okul

Diyalektik Materyalist Okul:

Bu okul, soyut akıl yürütmeden uzak, yeni bir küresel gelecek inşa etmeye çalışır. Bu düşünceyi, **pragmatist felsefe** ya da **amaç felsefesi (faydacılık)** olarak bilinen yaklaşımın öncüleri savunmuştur. Bu üçlü şunlardır: **Charles Sanders Peirce (1914)** — ki Darwin'in felsefesinden etkilenmiştir —, **William James (1910)** ve **John Dewey (1952)**. Onların ilkesine göre, **bir fikrin doğruluğu, onun işe yarayıp yaramamasına bağlıdır**; eğer bir fikir fayda sağlıyorsa ve olumlu bir etki oluşturuyorsa, o fikir doğrudur.

Ayrıca onlar, **metafizik felsefeye yönelmenin faydasız** olduğunu savunmuşlardır; çünkü bu tür düşünceler insan yaşamında pratik bir yarar sağlamaz.

İşte bu okul, akıldan kopuk bir şekilde doğmuştur.

Peki… **İnsanı gerçekten mutlu etmiş midir?**

Filozoflar, "İnsanın her şeyi bilip bilemeyeceği" meselesinde görüş ayrılığına düştüler. Mutlak şüpheyi benimseyen **sofistler** bu soruya **"hayır"** cevabını verdiler. Buna karşılık, **metodolojik bilimsel şüpheyi**

benimseyenler ile **dogmatik eğilim** taraftarları ise **"evet"** cevabını verdiler.[8]

[8] *Not: Dogmatizm, yani "doktrincilik" ya da "kesincilik", birçok hâl alabilir: bir fikre ya da inanca körü körüne bağlılık, zihinsel ya da itikadî donukluk, hata ortaya çıksa bile geri adım atmamak, diyaloğu reddetmek vb.*

DEĞERLER FELSEFESI (AKSIYOLOJI)

Aksiyoloji yani değerler felsefesi, aklî düşünceye dayanan bir bilim dalıdır. Bu felsefe, değeri ve yüce idealleri olan her şeyi konu edinir. Felsefî araştırma bu değerleri, kendinde birer amaç olarak inceler; onları başka amaçlara ulaşmak için araç olarak görmez.

İnsan, nasıl ki ontolojik bir doğaya sahipse, aynı şekilde aksiyolojik bir doğaya da sahiptir. Çünkü insan, tabiatı gereği mükemmelliği arar. O, değer taşıyan bir varlık ve değerlendirme yapan bir mahluktur. Aklî, ruhî ve ahlâkî kemale ulaşmakla özgürlük, mutluluk ve barış gerçekleşir.

Öyleyse:

Bu değerin mahiyeti nedir?

Onun ölçütleri nelerdir?

Bu alandaki ilimlerin verdiği hükümler, değer hükümleridir. Bu felsefe dalı, değerlerin bilgiyle ve düşünceyle olan ilişkisini inceler.

Bu alanda üç temel değer ele alınır:

Doğru (hakikat) – Güzel – İyi (hayır)

Bu üç değerin her biri, başlı başına büyük ve bağımsız bir felsefe dalıdır. Bu nedenle, her biri hakkında özetle de olsa konuşmak zorunludur:

1. MANTıK BILIMI (LOGIC)

Hakikat değeri, mantık ilminin konusudur. Mantık, düşünceyi bozulma ve sapmalardan koruyan ilimdir. Bireye ve topluma doğru düşünmenin kurallarını ve yasalarını belirler, idrâk kuvvetine bu kuralları takip etmeyi zorunlu kılar.

Mantığın faydası, düşünceyi yanlıştan ve hatadan korumasıdır. Yani, mantık sayesinde doğru düşünme yetisi kazanılır. Mantık, zihinsel işlemleri olması gerektiği gibi inceler — olması gereken ile ilgilenir.[9]

Aristoteles bu ilmi akademik biçimde ilk kuran kişidir ve ona “Analitik” adını vermiştir.

Mantık, yalnızca akıldan beslenir. Sağlam düşüncenin kurallarını belirler ve bu, her doğru sonucun ön şartıdır. Bu nedenle, mantık **bütün ilimlerin ilmi** ve en üst düzeyde olanıdır. İnsanlığın tanıdığı tüm bilimlerin giriş kapısıdır.

Mantık, bilgi kuramından şu yönüyle ayrılır: Mantık, akıl yürütme işlemlerine bakar ve bunların doğru mu yanlış mı olduğuna hükmeder. Epistemoloji (bilgi kuramı) ise, doğrudan doğru ve yanlışın doğasını araştırır.

Mantığın üç temel araştırma alanı vardır:

---

[9] *Bu yönüyle, sadece zihinsel işlemleri olduğu gibi inceleyen psikoloji ilminden ayrılır. Zira psikoloji hem doğru hem de bozuk düşünmeyi ele alır; düşünce bozukluğunun nedenlerini araştırır.*

1. Anlamlar ve Tasavvurlar (Kavramlar):
Bu bölümde öğrenci, kelimeleri, onların fikirlerle olan ilişkisini, tanım çeşitlerini ve kavramları öğrenir.
2. Tasdikler (Önerme Bilimi):
Bu bölümde, önermeler, hükümler ve bunların çeşitleri ele alınır.
3. Kıyas:
Bu bölümde, deliller, akıl yürütme yöntemleri ve ispat çeşitleri öğretilir.
Mantık ilmi, her bireyin öğrenmesi gereken bir disiplindir. Halk dahi, bu ilimden bir parça edinmelidir. Çünkü bireyi **vehimlerden, sapkınlıklardan kurtarır**; onu **aldatıcıların ve sofistlerin demagojisinden** korur. Mantığın faydası bireysel olduğu kadar toplumsaldır da: Mantık ehli kişi, başkalarını da doğru düşünceyle ikna ederek toplumuna fayda sağlar. Bu, sofistlerle ve heva sahipleriyle mücadele eden hikmet şairlerinin ve vaaz hatiplerinin hâlidir.
Mantığı değersiz gören kimse, ya belli bir fikir ya da ideolojiyi esas aldığı için bu ilmin büyüklüğünü inkâr etmiştir.[10]

---

[10] *("İdeoloji (ideology)", insan davranışını doğrudan etkileyen düşünceler, yasalar ve politikalardır. Dini, ekonomik ya da sosyal görünümler arz edebilir. Bazen belli bir mekâna, bazen de belli bir döneme ait olur ve mensuplarını etkiler.)*

Mantık sayesinde iki şey elde ederiz:

1. Eşyayı tanımak:

Bu, diğer bilimlerle entelektüel bütünleşmeyi sağlar.

2. Eşyaya delille ulaşmak:

Bu ise, pratik bütünlüğü sağlar.

Modern çağda, mantık iki ana türe ayrılmıştır:

1. Klasik (Biçimsel) Mantık

Bu, her konuda geçerli olan genel kurallara sahiptir; belli bir konuyla sınırlı değildir. Bu yüzden "biçimsel" ya da "şekilsel" olarak adlandırılmıştır. Çünkü bu mantık, ilmin özü değil, biçimi sayılır.

2. Uygulamalı (Maddî) Mantık

Bu mantık türü, her bilimin konusuna ve araştırma yöntemine göre farklılaşan özel kurallara sahiptir. Bilimsel araştırmalar, fikirlerin olay ve gerçekliklerle tam bir uyum içinde olmasını gerektirir.

Sembolik Mantık:

Bu mantık türü, dili sembollerle değiştirir. Tıpkı matematikte olduğu gibi. Bu yüzden buna "matematik mantığı" ya da "logaritmik mantık" ya da "mantık cebiri" de denir.

Görüldüğü gibi, filozoflar mantık konusunda kişisel görüşlere sapmamışlardır. Çünkü mantık, görüşlere, heveslere ve mezheplere açık bir alan değildir. Ancak, estetik ve ahlâk felsefelerinde bazı filozoflar kendilerine bir alan bulmuş ve görüşlerini

karıştırmışlardır.
İşte bu da, felsefeye yabancı olanların onu yadırgamasının bir sebebidir.

2. ESTETIK FELSEFESI (AESTHETICS)

Felsefe nasıl ki bilgiyle ilgileniyorsa, aynı şekilde sanatla ve insanın ürettiği veya hissettiği her şeyle de ilgilenir. Felsefe, insanın tüm yönleriyle olan gerçekliğiyle ilgilenir. Bunun en açık göstergesi, **estetik değere** verdiği önemdir. Felsefenin alanları birbiriyle kıyaslansa da aslında her biri birbirini tamamlar.

Estetik değeri, yani güzellik değerini konu alan felsefe dalı, **estetik (aesthetics)** bilimidir. Bu bilim, sanat eserlerindeki güzelliğin ölçütlerini araştırır: şiir, müzik, resim, heykel, tiyatro, mimari… Öyleyse şu sorular ortaya çıkar: Güzelliğin mahiyeti nedir?

Ne zaman bir şeye "güzel" diyebiliriz?

Neden o şey güzeldir?

Güzellik duyusal mıdır, zihinsel midir, yoksa duygusal bir güzellik midir?

Güzel olan şeyin güzelliği kendisinde mi saklıdır, yoksa yalnızca bizim zihnimizde midir?

Doğal (yaratılıştan) güzellik mi daha üstündür, yoksa yapay (üretilmiş) güzellik mi?

İkisi aynı düzeyde midir, paralel midir, yoksa güzellik her ikisinin bileşiminde mi ortaya çıkar?

Bu ve benzeri sorular, estetik felsefesinin inceleme alanına girer. Estetik felsefesi ya da sanat felsefesi,

güzelliği kuramsal açıdan, yaratım açısından ve eleştiri açısından ele alır. Bu sayede birey, güzel ile çirkini ayırt etmede değerlendirme yargısı geliştirir. Ayrıca sanatın ve estetiğin insan yaşamındaki etkisi belirlenir.

Sanat, insanî bir olgudur; bu nedenle incelemeyi ve düşünmeyi hak eder. Düşünen insan, önce güzel olanı hayal eder, sonra onunla ilgili duygular hisseder, en sonunda da yargısını ortaya koyar.

Estetik yargının kaynağı hakkında filozofların başlıca görüşleri üçtür:

1. **Akıl:**
   Bu görüşe göre, güzel olanın güzelliği ancak aklî kurallarla kavranabilir. Estetik değer bir akıl ürünüdür.
2. **Duyular:**
   Bu görüşe göre, estetik değer güzelin kendisindedir; duyularla algılanır.
3. **Duygular:**
   Bu yaklaşıma göre, estetik değer, bizimle yargılamaya çalıştığımız şey arasındaki ilişkide ortaya çıkar. Ne şeyin kendisinde, ne aklımızda ne de duyularımızda… Güzellik, güzel şeyden kaynaklanan bir duygudur. Yani güzel ya da çirkin oluşuna dair yargı, aklın ya da bilimin mantığıyla değil, duyguların ve sanatın mantığıyla verilir.

Güzellik, **doğal** (yaratılıştan gelen) ya da **yapay** (insan eliyle üretilmiş) olabilir.
Ham doğa güzeldir ve onun güzelliği eşsizdir. Sanatçılara ilham veren de odur.
Ancak, doğa unsuru bir sanat eserine dönüşmediği sürece estetik değeri taşımaz.
Sanatçı, doğayı biçimlendirip kendi yaratıcılığını katarak ona **canlı** bir güzellik kazandırır. Böylece eser **ruha ve özgürlüğe sahip bir güzellik** taşır.
Eskiden şöyle denirdi: **"En tatlı şiir, en yalan olanıdır."**
Burada ahlâk dışı olmak değil, abartı, hayal gücü ve etkileyici kurgular kastedilir.
Sanat eserinde yaratıcı bir hayal gücü olmazsa, eser güzel sayılmaz.
Çünkü sanat eseri, gerçekle birebir örtüştüğünde, estetik değeri azalır.
Bilimde doğruluğun ölçütü ile **sanatta doğruluğun ölçütü** aynı değildir.
Bilimin amacı objektifliktir; gerçeği olduğu gibi keşfetmek ister.
Sanatın ve sanatçının amacı ise **güzelliği ifade etmek** ve **beğeni uyandırmaktır.**
Estetik değer şu üç temel ölçüte göre şekillenir:

1. **Hayal gücünün gerçekle yoğrulmuş olması:**

Salt hayal, bir tür hayal ürünü yanılsamadır ve sanatçının sağlıksız bir hâlini yansıtabilir — her ne kadar bazıları bu türü tatlı bulsa da.

2. **Sanat eserinin hedefli ve düzenli olması**
3. **Estetik değerin ahlâkî değere tâbi olması:** Çünkü **güzel ile iyi** arasında ontolojik bir bağ vardır.
   Ahlâk dışı bir şeyin estetik değeri olmaz.
   Bazı filozoflar, estetik değerin ahlâkî değerlere bağlı olmadığını savunmuş, "güzel duygusu uyandıran her şey güzeldir" diyerek "sanat sanat içindir" görüşünü benimsemişlerdir.
   Oysa biz şöyle deriz:
   Bir şey ahlâk sınırlarını aşıp gayri ahlâkî hâle gelirse, gerçekten güzel sayılmaz.
   Çünkü bu durumda verilen estetik yargı, **arzunun** ya da **hayvanî tutkuların** bir sonucudur.
   Buna karşılık, **toplum için sanat** anlayışı hâkim olmalıdır.

Her ne kadar biz sanatın ahlâkî değerlere bağlı olması gerektiğini savunsak da,

"insanların sevdikleri şeyler farklıdır"

— algılamada, kavrayışta, yargıda ve yargının kaynağında farklı yollar izlerler.

Bu alandaki tartışmalar geniş ve derindir.

Ama göz önünde bulundurulması gereken şey şudur:
Felsefe, insandaki hayreti ortadan kaldırmakta öncüdür.
Ve **ahlâk dışı bir sanat**, aslında ahlâk dışı her eylem gibi, hayreti doğurur.
Hayret ise felsefeyi harekete geçirir.

Kant'ın Estetikteki Dört Ölçütü

Alman filozof **Immanuel Kant (1804)**, bir şeyin güzel sayılabilmesi için dört yönüyle değerlendirilmesi gerektiğini savunur:

✦ 1. Nitelik (Qualität):

Estetik yargı, herhangi bir çıkar ya da fayda olmaksızın, saf bir hazdan doğar.
Güzellik bizden hiçbir şey istemez. Varlığıyla bizi memnun eder.
O, bir araç değil, bizzat bir amaçtır.

✦ 2. Nicelik (Quantität):

Her ne kadar estetik yargı kişisel deneyime dayanıyor olsa da,
bu yargı **evrensellik iddiası** taşır.
Yani "Bu güzeldir" dediğimizde, yalnızca kendi görüşümüzü değil,
herkesin aynı şeyi güzel görmesi gerektiğini ima ederiz.
Estetik yargı bağlayıcı olmasa da, evrensel kabul talep eder.

✦ 3. İlişki (Relation):
Güzellik, “**amaçsız amaçlılık**”tır *(Zweckmäßigkeit ohne Zweck)*.
Yani sanki bir amaca hizmet ediyormuş gibi görünür, ama aslında **pratik hiçbir amaca** hizmet etmez.
Güzellik, sadece bir uyum duygusu uyandırır.

✦ 4. Kiplik (Modus):
Estetik yargı, **anlama** ve **hayal gücü** arasında özgür bir oyunla oluşur.
Güzellik, zihinsel yetilerimizi uyarır ama onları zorlamaz.
O, zihinde canlı bir içsel uyum doğurur.
Dolayısıyla, bir şey:

- Nitelik bakımından güzel sayılırsa: hiçbir fayda gözetmeden haz ve sevinç verir.
- Nicelik bakımından: duygusal kabuller kolektif şekilde onun güzel olduğunu teslim eder.
- Yön bakımından: zorunluluk taşır; tüm insanlar aynı güzelliği fark eder.
- İlişki bakımından: belirli bir amaç taşımaz; yani belirli bir gaye düşünülmeden “amaçlıymış” gibi görünür.

Estetik Bilimi İkiye Ayrılır:

1. **Kuramsal (Teorik) Estetik:**
   Bu, normatif alandır. Estetik duyguyu psikolojik olarak analiz eder,

güzelliği ise felsefî olarak açıklar.

2. **Uygulamalı (Pratik) Estetik / Sanat Eleştirisi:** Her sanat dalının kendi eleştirmenleri vardır: şiir, edebiyat, plastik sanatlar, tiyatro vb.

3.AHLÂK FELSEFESI (ETHICS)

"Hayır" (iyilik) değeri, ahlâk biliminin veya görgü bilgisi (edep) biliminin konusudur.
Çünkü bu bilim, iyi olan ile kötü olanın ne olduğunu açıklar, irade ve davranış kurallarını belirler, bireyin kendisiyle ve başkalarıyla ilişkilerini düzenler, bireyin özgürlüğünün sınırlarını belirler.
Bu nedenle bazıları bu ilmi, **"davranış mantığı"** olarak nitelemiştir — çünkü işlevi budur.
İnsan mutlu olmak istiyorsa, **kendisi için ne yapması gerektiğini ve başkalarına karşı ne yapması gerektiğini** bilmelidir.
Ahlâkî değerler doğrudan davranışla ilgilidir ve **toplumsal** niteliktedir; birey ile toplum arasındaki ilişkiyi düzenler.
Ayrıca, insanın **olması gerekeni** belirler — **olduğu hâli** değil.
Ahlâk, hem ahlâk filozofları hem de sûfîler için temel bir gayedir.
Hatta bazıları bu alanı felsefenin asıl amacı saymıştır.
Zira bu bilimin konusu olan insan, **ahlâkî bir varlıktır** ve varlığı bu değerlere olan ilişkisiyle belirlenir.
Ahlâk filozoflarının amacı, insan nefsinin hâllerini araştırmak, onu **terbiye** ve **edeple** kemâle ulaştırmaktır.

Bu kemâl, **ahlâkî kemâldir.**
Metafizik kemâl ise bambaşkadır: Bu, Allah'ın bir lütfu ve seçimiyle ilgilidir.
O, peygamberlik ve risâlet makamları için dilediğini seçer.
Bu, metafizik felsefenin konusu olan bir kemâldir; ahlâk felsefesinin incelediği kemâl değildir.
Ancak metafizik kemâl, ahlâkî kemâli gerektirir ve içerir.
Allah Teâlâ'nın sahip olduğu **metafizik ve ontolojik kemâl**, hiçbir mümkün varlıkla kıyaslanamaz.
"**Kemâl yalnızca Allah'a aittir**" sözüyle, bir hata karşısında bu ifadeyi kullanmak, aslında **mantıkî ve varlık düzeyinde bir safsatadır.**
Ahlâk felsefesinin de, diğer değer felsefesi alanlarında olduğu gibi, iki yönü vardır:

1. **Kuramsal (normatif) yön:**
   Bu, bir bilim dalı olarak değerlendirilir; çünkü ilke ve yasaları koyar, açıklamalar getirir.
   Bu açıklamaların bazıları teolojik, bazıları ise sekülerdir.
2. **Uygulamalı yön:**
   Bu yön, bir **sanattır**; çünkü ilkelerden sonuçlar çıkarır ve bu ilkeleri insan davranışlarına uygular.

Kuramsal kısmın bazı meseleleri şunlardır:

Ahlâkî iyi ve kötü meselesi [11] hak, özgürlük, sorumluluk vb.

Bu kuramsal alanda:

- **Sezgiciler (İntüisyonistler):**
  Bu alanın normatif bir bilim olduğunu, araştırma yönteminin tümdengelim (istintak) olduğunu söylerler.
  Onlara göre iyilik sezgiyle bilinir, genel yasalara tabidir, zaman ve mekâna bağlı değildir.
  İyiliğin kaynağı ya Allah'ın takdiridir ya da insan fiillerinin doğasında bulunur.
- **İmmanuel Kant:**
  İyiliğin ölçütü, insanın pratik aklıdır.
  Bu, onun felsefesinde "**ödev ilkesi (Pflichtprinzip)**" olarak bilinir.

Buna karşılık, **amaççılar (teleologlar)** ve **deneyciler (empiristler)** ise tersini savunurlar:

Bu bilimin normatif bir bilim sayılamayacağını,

"iyi" ve "kötü"nün insanlar tarafından oluşturulmuş terimler olduğunu, bunların insanların yaşadıkları deneyimlerin ürünü olduğunu söylerler.

Bu görüşte birleşseler de, farklı ekollere ayrılmışlardır:

---

[11] Bu konu, felsefede iki düzeyde ele alınır: 1) Teolojik metafizik filozofları tarafından metafizik alanında; 2) Ahlâk filozofları tarafından etik alanında. Aynı şekilde, İlâhî takdir (kaza-kader) ve şeytan meselesi de bu iki alanda araştırılır.

- **Epiküryenler:**
  İyiliğin ölçütü **haz**dır.
  İnsanın eylemlerindeki nihai amaç, hazdır.
  Bu görüş, modern çağlarda **faydacılık (utilitarizm)** tarafından benimsenmiştir.
- **Enerji (yaşam gücü) ekolü:**
  İyilik, ya başkalarına hizmetle olur *(altruist yaklaşım)*
  ya da bireyin kendi varlığını güçlendirmesiyle *(egoist yaklaşım)*.
  Bu ikinci yaklaşımı **Friedrich Nietzsche (1900)** savunmuştur.
  Ona göre birey kendini onaylamalıdır; **"güçlü olan hayatta kalır."**

Bu felsefî yönelimlerin her birinin, bu fikirleri sistemleştiren ve çağdaş toplumlara uygulayan taraftarları olmuştur.

Deneyciler, ahlâk ilmini normatif bir bilim olarak görmezler.

Onlara göre bu alan, **tümevarım yöntemini** kullanır.

Amaçları, yalnızca belli bir zamanda ve belli bir yerde insan davranışını betimlemektir.

Ahlâk filozofu, bireyin veya toplumun **nasıl olması gerektiğini** belirlemek zorunda değildir.

Bazıları, ahlâk felsefesinin bilimsel alanlara dahil edilmesini dahi reddetmiştir.

Şu hususta şüphe yoktur:

İnsan, duygularını ve davranışlarını kontrol etme yetisine sahiptir.

Ne tam anlamıyla zorunlu (determinist), ne de tamamen özgür değildir.

İnsan, kötülüğü yapabilir, ahlâk dışı davranabilir. Ama **ahlâklı insan**, kötülükten uzak durur ve iyilik yapar.

Hiçbir şey, insanı kötülük yapmaya veya iyilikten kaçınmaya zorlamaz.

İşte insanî varlık, hayvanî davranışların sona erdiği noktada başlar.

Eğer özgür irade olmasaydı, iyilik yapanı "iyi yaptın", kötülük yapanı "kötü yaptın" deme hakkımız olmazdı.

Yasalar, ya doğaldır ya da ahlâkîdir.

- **Doğal yasalar:**
  Allah'ın tabiatta koyduğu kanunlardır.
  İki kısımdır: mantıkî yasalar ve fizik, kimya gibi bilimlerin yasaları.
- **Ahlâkî yasalar:**
  Özgür iradeyi yöneten kurallardır.
  Ya İlâhî şeriatın ürünüdür, ya da insanların oluşturduğu hukuk sistemleridir: medeni hukuk, ticaret hukuku, idare hukuku vb.
  Tüm bunlar, sosyal hayatı düzenlemek içindir.

Ayrıca, insan doğasına yerleştirilmiş **doğal ahlâk yasası** da vardır.

Peki, **iyi ile kötü nasıl ayırt edilir?**
Buna verilen cevap: iki kaynak vardır:

1. **İçsel kaynak:**
   Her insanda Allah'ın yerleştirdiği bir vicdan vardır.
   Bu vicdan asla susmaz; sürekli emreder ve yasaklar.
   İtaat eden insanı içsel olarak ödüllendirir; isyan eden kişiyi şiddetle azarlar.
2. **Dışsal kaynak:**
   Küçük toplum: aile, Büyük toplum: bireyin yaşadığı medeni yapı.
   Bu iki toplumun da birey gibi bir "vicdanı" vardır.
   Bu kolektif vicdana **toplumsal vicdan** denir.
   Adet, gelenek ve göreneklerin oluşturduğu bu yapılar, bireyin davranışlarını yönlendirir.

Felsefeci ise bu geleneksel, doğal ahlâkı alır, düşünsel olarak analiz eder,
teorik bir çerçeveye oturtur ve **sistemli bir etik kuramı**na dönüştürür.
Böylece bu değerler, normatif felsefeye taşınır.
Sonuç olarak:
Ahlâk filozofu büyük bir sorumluluk taşır.
Bireyleri ve toplumları **ahlâkî yozlaşmadan kurtarmakla** yükümlüdür — özellikle günümüzde.

İyiyi, güzeli, yüce değerleri tanımlamalı, birey ve toplumun bu değerlere sahip çıkmasını sağlamalıdır.
Aynı zamanda, kötü ahlâkı ve zararlı alışkanlıkları teşhir etmeli, bireyleri bunlardan uzaklaştırmalıdır.
Ama bu felsefe, **teolojik bir temele** sahip olmadıkça, ve **İlâhî yasalara** uygun bir çerçevede yer almadıkça, ve birey önce **kendini tanımadıkça**,
ne materyalist ne de ahireti inkâr eden biri bu felsefeyi benimsemez.
Ahlâk felsefesi, değerler felsefesinin diğer iki alanı gibi,
bir araç değil, **bizzat amaçtır.**
Felsefenin diğer tüm alanlarını tamamlar.
Ahlâksız bir filozof hiçbir fayda sağlayamaz.
Eskiden bu felsefe **siyaset ilmi** olarak bilinirdi.
İbn Sînâ'nın **"Siyaset"** adlı kitabı bu alanda yazılmıştır.
Aynı şekilde, Fârâbî'nin de "Siyaset" adlı eseri bu konuya ayrılmıştır.
Bu felsefe, aynı zamanda **"ödev bilimi" (ilmü'l-vâcib)** olarak da anılmıştır.

TASAVVUF VE FELSEFE

Tasavvuf ile felsefe arasındaki ilişki hakkında konuşmak gerekir. Çünkü her ikisi de halkın çoğunluğu tarafından anlaşılması zor alanlardır. Hatta birçok kişi onları efsane ve hurafe olarak niteleyerek gözden düşürmeye çalışmıştır. Gerçekte ise, bazı filozofların ve birçok sûfînin tutumları, bu iki alanı eleştirenlere gerekçe oluşturmuş, zihinlerdeki bulanıklığı artırmıştır.

Ancak hakikat şudur ki: **Tasavvuf ile felsefe arasında derin bir bağ vardır.**

Tasavvuf, tıpkı felsefe gibi Yunanca "**sophia**" (bilgelik) kelimesine dayanır.[12]

Bu kelimenin dışındaki tüm tasavvuf etimolojileri, hayal ürünü olup, tasavvufu saf bir İslâmî eğilim gibi sunma ve ona meşruluk kazandırma çabasıdır. Evet, kuşkusuz Müslümanlar tasavvufu İslâmî bir kalıba sokmuş, sonuçta **tam anlamıyla bir İslâmî üretim** hâline getirmişlerdir.

O hâlde kastedilen **hakiki tasavvuf**, aslında **filozofça düşünmenin** (tefekkürün) bir türüdür.

Ancak tasavvuf, dünya bağlılıklarından arınmayı ve nefsin en büyük mücadelesini ifade eder.

Amaç, Allah'ı tanımak ve ona ulaşmaktır.

---

[12] Bkz. Birûnî, "Tahkîk Mâ li'l-Hind", s. 24–25; aynı sözcük, Ortodoks kilisesinde de aynı sesle ve aynı anlamda kullanılmaktadır.

Tasavvufun konusu, **İlâhî Zât**tır.
Bu mücadele, iki yönlüdür: **Tahlîye** (kötü huy ve fazlalıklardan arınmak) ve **tahallî** (güzel ahlâklarla donanmak).
Bu, nefsin eğitilmesidir; İslâm'da rahipliğe yer yoktur.

Tasavvufun Başlıca Okulları ve Ortak Yönleri

1. **Felsefî Tasavvuf:**
   Bu ekol, filozofların düşünme biçimini benimseyen bir tasavvuf tarzıdır.
   "**Nazari tasavvuf**" olarak da anılır.
   Sözleri filozofların sözlerine oldukça benzer.
   Tezekkür ile tefekkürü birleştirir.
   En bariz temsilcileri:
   İbnü'l-Arabî (Şeyh-i Ekber), Şeyhü'l-İşrâk (Sühreverdî), Molla Sadrâ gibi şahsiyetlerdir.
   Bu okul, her dönemde ve her dinde yer alan tasavvufî eğilimlerin ortak yönüdür.
2. **Kelâmî Tasavvuf:**
   Bu eğilim, **kelâm ilmine** dayanır.[13]

Bu okul, "**amelî tasavvuf**" olarak da adlandırılır.

[13] Kelâm ilmine nispetle adlandırılmışlardır. Kelâmcılar, her din ve mezhepte bulunan ilahiyatçı gruplardır. Onların belirgin özelliği, cedelci (tartışmacı) olmalarıdır. Aklî kurallarını öyle bir şekilde kurarlar ki, naklî metinlerle tam bir uyum içinde olsun. İddialarını kanıtlamak için, kabul görmüş öncüller, apaçık doğrular ve genel kabuller üzerine dayanırlar. Onların felsefeye sağladığı katkı, filozoflara yönelttikleri sorular ve eleştiriler sayesinde, filozofların kendi yapılarında daha derin ve net bir temellendirme yapmalarına vesile olmalarıdır.

Sözleri felsefî gibi görünse de felsefe değildir.
Sözleri, genellikle edep ve ahlâkla ilgilidir.
Bu okul, daha çok **Ehl-i Sünnet** çevresinde yaygındır.
Zamanla bu yapıdan birçok alt okul türemiştir.
Bazen sadece küçük bir fikir ya da farklı bir davranış, yeni bir ekol ortaya çıkarmıştır.

3. **Zâhidî Tasavvuf:**
   Bu eğilim, kelâmî tasavvuf çerçevesinde gelişmiştir.
   Ancak ne felsefî düşünceyle, ne de kelâmî tartışmalarla ilgilenmez.
   Amacı, dünya nimetlerinden uzak durmak ve nefsin arındırılmasıdır.
   Felsefî ya da kelâmî bir düşünce yapısı taşımazlar.
   Taklide dayanırlar ve "biz sözle değil, hâl ile ilgileniriz" derler.

Yine de felsefî ve kelâmî sûfîlerin yolunu izleyerek dünyadan arınmayı, içsel saflığı ve ilâhî bağlanmayı hedeflemişlerdir.
Bu da kendi içinde bir hikmettir.
Bu okulun takipçileri genellikle bireysel olup, bir cemaat yapısına sahip değildirler.
İslâm toplumlarında ortaya çıkan ilk tasavvufî örnekler bunlardır.

Kimi bireyler, tasavvufun “Ashâb-ı Suffe”den türediğine inanarak onların yolunu izlemeye çalışmış, hatta bu konuda aşırılığa kaçmışlardır.

4. **Sapkın (Sahte) Tasavvuf:**
   Kelâmî tasavvuf çevresinden türeyen bu grup, gerçekte tasavvufla ilgisi olmayan, sahte iddialar ortaya atan bir zümredir.
   Ne filozof tasavvufuna, ne kelâmî tasavvufa, ne de zâhidî çizgiye dâhildirler.

Ortaya çıkış sebepleri:
işsizlik, sahte bilgi ve soy iddiaları, halktan para toplama eğilimidir.
Bu tür insanlar, tasavvuf karşıtlarının ellerine koz vermiştir.
Bu alan, felsefenin değil, **psikoloji** ve **sosyolojinin** konusudur.
Kelâmî sûfîlerin yöntemi ile filozofların yöntemi farklıdır.
Her ne kadar hedefleri —Allah’a ulaşmak— ortak olsa da, yolları ayrıdır.
Burada söz konusu olan, **felsefî sûfîlerdir.**
Bu, daha önce metafizik başlığı altında geçen **ilâhiyat ilmiyle** doğrudan bağlantılıdır.
Bu sûfîlerin amacı:
İnsan, kendi imkânları dâhilinde ilâhî özellikleri taklit etmelidir.

Yalan söylemekten, batıl inançtan, yanlış bilgiden, kötü ahlâktan, kötü davranışlardan, eksik işçilikten uzak durmalıdır.
Ayrıca bu okul, **Vahdet-i Vücûd** ve **Fenâ Fillâh** gibi teorilere inanır.
Vahdet-i Vücûd, filozoflarca farklı şekillerde açıklanmıştır.
Ancak birçok insan bu ayrımları bilmez.
Hatta bazı felsefî sûfîler bile bu konuda yanılır.
Bu teori, özellikle İslâm dünyasında büyük tartışmalara yol açmıştır.
Bazı sûfîlerin aşırı ifadeleri (şatahât) da bu karmaşayı artırmıştır.
Bu, onların mezhebî taassuplardan tamamen kurtulamamalarından kaynaklanır.
Oysa filozoflar, her türlü aidiyetten uzak dururlar.
Tasavvuf da tıpkı felsefe gibi ne zamana ne de mekâna bağlıdır.
Tüm milletlerde, dinlerde ve mezheplerde tasavvufî eğilimler vardır.
Çünkü **tasavvuf, aslında felsefedir.**
Felsefe, hikmettir. Hikmetin gayesi ise **Allah'a ulaşmaktır**.
Felsefenin en yüksek işlevi, **gerçek ile hayalî olanı ayırmak**;
hakikati hakikat olarak tanımaktır.

Ancak sûfîler ile filozoflar arasında temel bir fark vardır:

- **Filozof**, Allah’ın zatını araştırırken **delil ve burhan** yoluyla onu tanımayı hedefler.
- **Sûfî** ise Allah’ı **tasavvur yoluyla** tanımayı amaçlar.

Sûfî, ilâhî ahlâkla ahlâklanır; böylece Allah’ın sıfatları onun nefsinde tecelli eder. Bu hâle ulaşan kişiye “ârif billâh” denir. Filozof da aynı şekilde bu dereceye ulaşabilir; ancak onun bilgisi delil ve burhana dayanır. Her iki yolu birleştiren kişi ise, en eksiksiz ve en kamil bilgiye ulaşmış olur.

“Ârif billâh”, Allah’ı tanıyan kişidir.

“**İrfan**”, kalple Allah’ı bilmek demektir — akılla ya da deneyle değil.

İrfanın iki yönü vardır:

1. **Kuramsal yön:**
   Bu, varlık üzerine felsefî düşünmektir; Allah’a ulaşma çabasıdır.
2. **Amelî yön:**
   Bu, Allah’a giden yolda geçilen **makamları** bilmektir.
   Bu yolda seyr u sülûk yapılır.
   Bu da **mücadele, tahlîye ve tahallî** yoluyla olur.
   İnsan bu yolda “**ihsan makamına**” ulaşır.
   Bu, **müşahede makamı**dır.

Yani insan, Allah’ı **görüyormuş gibi** ibadet eder.

Bu duruma "**Vahdet-i Şuhûd**" denir.

Bu hâl, **Vahdet-i Vücûd** ile karıştırılmamalıdır.

FELSEFE VE SON BÖLÜM

Avrupa'daki felsefe tarihini, insanlık tarihiyle paralel bir şekilde ele alacağız ki, felsefi araştırmanın ve tüm dünyanın bugün geldiği noktaya ulaşmasının gerçek nedenlerini anlayabilelim. Zira içinde bulunduğumuz çağ, gerçekte küreselleşme çağı, modernite çağı, Avrupa düşüncesi çağı yahut bayağılık ve barbarlık dönemi olarak tanımlanabilir.

Antik Yunan filozoflarının döneminden ve İsa Mesih'in gelişinden sonra Avrupa, tarihçilerinin de belirttiği gibi, karanlık çağlara girdi — ve hakikaten öyleydi. Orta Çağ, Avrupa'nın başına gelen en kötü dönemdi ve bugünkü hale gelmesinin başlıca sebebidir. Sonuç olarak tüm dünya Avrupaî bir ruh ve renk ile yoğrulmuştur. Bunun temel nedeni, Mesih'in doğası üzerindeki tartışmalardır. Tanrısal doğaya inananlar, birlikçi Aryusçulara galip geldiler. Avrupa'daki Katolik kilisesi, özellikle İstanbul'daki Ortodoks ideolojisiyle sürekli çatışma halinde olduğu için, kendi ideolojisine ters düşen herhangi bir Hristiyan düşüncesinin istilasından korktu. Bu yüzden, kendi görüşüne aykırı olan her türlü bilgiye, kurama ya da düşünceye karşı savaş başlattılar. Bu savaşta öncelik felsefeye verildi; zira felsefe Allah'a ortak koşulamayacağı için kiliseyle uzlaşamazdı.

Ayrıca felsefe, aklı ve düşünceyi işletmeyi gerektirir; bunların ihmal edilmesini kabul etmez.
Bu nedenle, kilise Avrupa sahnesinin ön sırasına geçti ve Avrupa halklarına kendi sözünü dayattı. Bu halklar esasen Türk ya da Moğol kökenli göçebe halklardı ve bu göç dalgaları İsa Mesih'ten önceki dönemden başlayarak milattan sonra yedinci yüzyıla kadar, tarihçilerin nedenini bilmediği ve tarih filozoflarının da açıklamakta zorlandığı gizemli koşullarda sürdü. Şaşırtıcı olan, bu göçebe halkların Aryusçu — yani tevhidçi — olmalarıydı; İsa'nın Allah tarafından gönderilmiş bir beşer olduğuna inanıyorlardı. Fakat yaşam tarzları bakımından barbar idiler; eski Avrupalılar bu yüzden onlara barbarlar adını verdiler.
Felsefenin yokluğunda, bu boşluğu kilise doldurdu ve teslis inancına dayalı Hristiyanlık yayıldı, Aryusçuluğun yerini aldı. Böylece Frank krallıkları, Vizigotlar, Vandallar, Hunlar, Bulgarlar, Cermenler, Anglo-Saksonlar ve diğer barbar göçebe toplulukların krallıkları ortaya çıktı. Feodal sistem, Roma'nın barbar istilası öncesindeki haliyle devam etti. Bu sistem, modern çağda sosyalizm, komünizm felsefesi ve ardından Bolşevik devrimi ile dünyayı kutuplaştıran sürecin çıkış noktasını oluşturdu. Buna karşılık, kapitalizm gelişti.
Sonrasında, bu krallıklara haset hastalığı sirayet etti, aralarında rekabet ve miras savaşları başladı. Bu

savaşlar ancak modern çağda, Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'ndan sonra sona erdi. Avrupa, bütün Orta Çağ boyunca dinmek bilmeyen çatışmalarla geçti. Bu çatışmalar tamamen karanlık bir ortamda cereyan etti: cehalet, yoksulluk, feodalite, kölelik karanlığı; ve ayrıca akılcı felsefeyle bağdaşmayan bozuk bir dinî ideoloji karanlığı…

Gustave Le Bon şöyle der: Roma dünyasının iki ya da üç yüzyıl içinde Hristiyanlığı benimsemesini açıklamakta tarih şaşkına dönmüştür. Bu dinin köleleri cezbettiği açıktır; zira onları efendileriyle eşit kılmıştır. Ancak, bu sosyal düzeni baş aşağı eden bir dinin efendilere mutlak surette tiksindirici görünmesi gerekmez miydi? Bu büyük olay hakkında yapılan tüm açıklamalar bugüne kadar değersiz kalmıştır. Bu nedenle, ancak modern psikoloji ilkelerine başvurarak bunun anlaşılması mümkün olabilir.[14]

Demek ki, Avrupa Orta Çağ boyunca sürekli bir gerilim ve şişkinlik hali içinde yaşamıştır. Daha önce insanlarda felsefeyi uyandıran etkenleri sıralamıştık: hayret ve şaşkınlık, şüphe, mutsuzluk ve şaşkınlık, vicdanın çağrısı, fıtrat ve felsefi içgüdü. Bu unsurların

---

[14] Tarih Felsefesi – Gustave Le Bon, s. 64 Gerçekten de Roma dünyasının, Türk yurtlarından gelen büyük göç dalgalarına karşı koyabilmesi mümkün değildi. Bu göçebe halkların inancı ya tevhidçi Aryusçuluktu ya da Avrupalı tarihçilerin anlattığına göre putperestlikti. Etkin güç ise kiliseydi; kendi sözünü dayattı ve Aryusçular üzerinde hâkimiyet kurdu.

hepsi Avrupa toplumlarında birleşmişti. Bu çatışmalar, Avrupa'nın İstanbul’u (Konstantinopolis) kaybetmesinden sonra daha da karmaşık hale geldi ve artık çözümsüz hâle büründü. Aklî aydınlanma hareketi ile aristokrat sınıfın kendi içindeki sürekli çatışmalar kesişti. Buna ek olarak, bütün emekçi ve yoksul halklar sosyal adalete büyük bir özlem duyuyordu. Bu nedenle, bu devrim hem kiliseye hem de aristokrat sınıfa yöneldi.
Orta Çağ, böylece Avrupa kıtasını patlamaya hazır birer dinamit borusundan oluşan bir yığına dönüştürdü; sadece kıvılcım eksikti. Evet, ve o kıvılcım da çaktı; bu patlama, çeşitli biçimlerde ardışık olarak gerçekleşti:
1) 1453’te Müslümanların Konstantinopolis’i fethi ve onun yankıları.
Bu olay, bütün nedenlerin nedeni ve beklenen kıvılcımdı. Ardından gelen tüm olguları açıklayan gelişme buydu. Batı modernitesinin başlangıcını ve Orta Çağ’ın sonunu ifade eder; hatta tüm insanlık tarihinin modern döneme geçiş noktasıdır. Çünkü sömürgeci güçler, felsefî düşünce gücüyle kendi düşüncelerini insanlığa empoze ettiler. Bu, Gazâlî’den sonraki dönemde çoğunluk Müslümanların haram saydığı ve böylece terk edip bu değerli zırhtan yoksun kaldıkları felsefeydi.

2) Dünyanın istilası, işgali ve Amerika kıtalarının keşfi (1492), Amerikan sosyolojisinin doğuşu ve kovboy olgusu ile onun felsefesi.
Konstantinopolis'in fethinin ardından, Müslümanlar Endülüs'ü kaybettiler; yeni topraklar ve doğu kolonileri keşfedildi. Sömürgeciliğin gerekçeleri bellidir. Ancak burada dikkat çekmek istediğimiz nokta, Avrupa sömürgeciliğinin en önemli mazeretlerinden biri, atalarının uygarlığı —özellikle felsefeyi— dünyaya taşımak istedikleri iddiasıdır.
Çünkü felsefe, onların iddiasına göre, Avrupa'ya ait saf bir düşünceydi.
Burada filozofun sorması gerekir: Rönesans döneminin filozoflarından çıkan tüm fikirler felsefe miydi? Yoksa bazısı felsefe, bazısı sofistik (demagoji) miydi? Felsefe nedir? Onların felsefesinin sonuçları ne oldu? Sayısız soru…
3) Rönesans devrimleri ve felsefenin Avrupa'ya girişi.
Yunan bilim kitapları ve Doğu düşüncesine ait eserler, Bizans kilisesinin İstanbul'daki arşivlerinden Avrupa'ya geçti. Bu, büyük bir hayret ve şaşkınlık yarattı ve halkın kiliseye karşı öfkesini körükledi. Çünkü felsefe zihinleri uyandırdı ve kilisenin çarpıklıklarını, sahtekârlıklarını açığa çıkardı. Avrupa Rönesansı, Orta Çağ'ın karanlığından, kilisenin baskısına karşı yapılan bir isyanla doğdu. Bu kilise,

kendi ideolojisi ve öğretilerine aykırı olan her türden bilimsel ve aydınlanmacı düşünceyi yasaklıyor, yoksul halktan din adına para topluyordu.

Bu yüzden laiklik savunucuları başlarını kaldırdılar. O dönemde kilisenin despotluğundan kurtulmak için laiklikten başka bir alternatif yoktu; çünkü o çağda ateizm söz konusu olamazdı. Ancak filozof şunu sorabilir:

Gerçekten karanlık dağıldı mı?

Avrupalılar uzun vadede yollarını aydınlatacak bir ışık buldular mı?[15]

Gerçekte, bu modernite süreci dini aşama aşama tüketti ve sonunda tamamen yok etti. Ardından, dinî, toplumsal ve ekonomik tüm alanlarda sınırsız ve rastgele bir başıboşluk ortamı oluştu. Böylece kaos, barbarlık ve "önemsizlik" (hafiflik) doğdu. Bu, "modernite" adı verilen şeyin ta kendisiydi. Onun özeti ise, tüm insanlığa bir tür kozmik yasa veya değişmez doğa düzeni gibi dayatılan düşünsel ve davranışsal biçimlenmelerden ibaretti. Ve bu

---

[15] Laiklik, özü itibarıyla Avrupa'ya özgü bir olgudur. Temel amacı, Vatikan'daki Papa'nın otoritesini sınırlandırmak, onun Avrupa devletlerinin iç ve dış siyasetlerine müdahalesini ve halkların işlerine karışmasını engellemekti. Daha sonra bu düşünce temellenerek şekillendi ve farklı biçimlerde tezahür etti; bunların arasında hem olumlu (müspet) hem de zararlı (menfi) örnekler mevcuttu.

biçimlenmelerin en belirgin ve güçlü olanı ekonomi idi.

Avrupalıların bir kısmı mekanik materyalist felsefeyi benimsedi. Bazıları insanın bir makine olduğunu, hayvanlardan yalnızca derece bakımından farklı olduğunu savundu. Bu yaklaşımın **metafizik** yönünde, insanın duygusuz bir makine gibi görülmesi sonucu doğdu.

Ahlaki yönünde ise, bu düşünceye göre iyiliğin ölçütü haz; kötülüğün ölçütü ise acıdır. Öyleyse, eğer fuhuş haz veriyorsa, o zaman fuhuş iyidir.

Bu felsefi anlayış, daha sonra **diyalektik materyalizm** adını alan yeni bir felsefi sistemi doğurdu. Bu, Hegel felsefesinin sol kanadına ait bir düşünceydi. Zira Hegel'in sağ kanadı idealistti.

Karl Marx (1883) ve arkadaşı **Friedrich Engels (1895)**, Hegelci diyalektik materyalizmi alıp dönüştürdüler. Onlar, Hegel'in fikir merkezli gelişimini "maddî" bir gelişime çevirdiler. "Hegelyanizmi gökten yere indirdik" demeleri bundandır — yani metafizik araştırmayı reddettiler.

Bu anlayışa göre; her tez ve antitez çatışmasından bir sentez doğar. Sonra bu sentez, kendi karşıtıyla yeniden çatışır ve yeni bir sentez meydana gelir. Bu diyalektik mücadele böylece sürer ve sonunda mutlak olan doğar.

Bu sistem daha sonra, Sovyet liderlerinden **Mikhail Ivanovich Kalinin (ö. 1946)** ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu **Mao Zedong (ö. 1976)** tarafından **tarihsel diyalektik materyalizm** biçiminde sistemleştirildi.
Onlar, bu düşünceyi toplumsal, tarihsel ve ekonomik hayata uygulamaya başladılar. İlkin, **ilkel komünizm** ve onun karşıtı olan **köleci komünizm** çatıştı; ortaya çıkan sentez **feodal toplum** oldu. Ardından feodalizm ile **kapitalizm** çatıştı ve ortaya **sosyalist toplum** çıktı. Bu diyalektik döngü böylece sürdü ve sonuçta **komünist toplum** meydana geldi. Bu toplum, zorla hayata geçirildi.
Bu anlayışa göre; insanın kimliği yoktur, özgür iradesi de yoktur. Böylece dünya üzerinde **devrimci bir kutup** doğdu. Bu kutup, **proletarya** kavramından türetilen sosyalizmi savundu. Proletarya, yoksul ve emekçi sınıfın siyasi ve ekonomik kontrolü ele geçirmesi gerektiğini öne sürüyordu.
Bu görüşe karşılık gelen diğer kutup ise **kapitalizmdi**. Bu kutbun ilk teorisyeni **François Quesnay (ö. 1774)** idi. Onun ardından uzun bir süreçle bu düşünce gelişti ve bireysel mülkiyeti ve feodalizmi temellendirdi.
Böylece Avrupa, tüm çatışmaların toplandığı geniş bir sahaya dönüştü.

Benzerlikler ve karşıtlıklar burada iç içe geçti. Daha önce sözünü ettiğimiz Mesih'in doğası üzerindeki tartışmalar, Aryan ve Cermen halklarının Avrupa'ya göçleri, ve bunların doğurduğu sonuçlar — örneğin miras savaşları — bu yeni çatışmalarla birleşti.

Bu miras savaşları, âdeta bir satranç oyunu gibi, geri çekilmeler, saldırılar, zaferler ve yenilgilerle sürüyordu. Şimdi ise bunlara çok daha karmaşık **ideolojik, düşünsel, yöntemsel ve siyasi-askeri ittifak çatışmaları** eklendi. Kimi zaman bu çatışmalar eski çatışmalarla örtüştü, kimi zaman ayrıştı.

İşte bu noktada Avrupa, çeşitli ve çok yönlü çatışmalarla dolu **aktif bir cephaneliğe** dönüştü — **patlamaya hazır malzemelerle** dolu bir depo hâlini aldı.

Ve burada filozofun sorması gereken sorular şunlardır:

Kıvılcımı kim çakacak?
Nereden çıkacak?
Ne zaman çıkacak?
Neden çıkacak?
Nasıl bir şekilde olacak?
Ne kadar şiddetli olacak?
Ve patlarsa, bunun sonuçları neler olacak?
Dünya nasıl bir yer olacak, nasıl bir yerdi?

İşte bu sorular, sarhoşluğu bozan ve hakikati doğuran düşüncelerdir.
Ve olan oldu:
Bir sonraki patlama gerçekleşti.
4) Birinci Dünya Savaşı (1914–1918) ve İkinci Dünya Savaşı (1939–1945).
Kıvılcım, küllerin altından küçük bir şekilde çıktı; kötülük dişlerini gösterdi, bir savaş patlak verdi, onu da kardeşi izledi. Bu savaşlar sona erdiğinde, galip taraf, mağluba kendi felsefesini ve ideolojisini dayattı. Galibin en güçlü müttefiki olan devletlerin, onun teorilerine ve felsefesine boyun eğmekten başka çaresi kalmamıştı. Batılı sömürgeci güçler, Amerika Birleşik Devletleri'nin artık önder ve öncü olduğunu ve onun bir dünya gücü, emperyalist, kapitalist bir süper güç olduğunu kabul ettiler.
Bu güç, başka bir kutba karşı mücadele eden küresel bir kutuptu. Müttefikler ise, diğer felsefelerin ve ideolojilerin bağımsız, etkili ve etkileşimli kalmasını istemelerine rağmen, bu güçlü kutbun yörüngesinde dönmeye başladılar.
İnsanlık tarihinde yeni bir dönem başladı:
Postmodern Çağ.[16]

---

[16] Hans Küng, *Avrupa Aydınlanmasına Giriş*, s. 241 — postmodern dönemi 1918'e, yani Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna tarihlendirir.

Bu dönem, bugünkü **küresel düzen**in başlangıcı oldu; öyle ki bu düzen tüm dünyaya dayatılmış gerçeklik haline geldi, sanki doğa yasasıymış, ilahi bir şeriatmış veya evrensel bir kozmik yasa gibi.
Doğunun diğer yarısı ise kendi kararını verdi. Dünya iki büyük, karşıt ve çatışmalı kutba ayrılmıştı: **Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı** — karşılarında **Amerika Birleşik Devletleri ve NATO.**
Her iki taraf da dünyayı kendi tarafına çekmeye çalıştı.
Dünya devletlerinin tamamı ya felsefi bir bakış açısıyla ya da sadece kişisel çıkar gereği bir kutba bağlandı. Bu ortamda **Bağlantısızlar Hareketi** adlı bir oluşum ortaya çıktı. Ancak bu hareket gerçekte şekilseldi ve Sovyetler Birliği'nin 1990'da dağılmasından kısa süre sonra fiilen sona erdi. Batı kutbu ise güçlü bir şekilde ayakta kaldı ve ardından **bir sonraki devrim** geldi:
5) Küreselleşme ve dünya üzerindeki hâkimiyetin kurulması.
Yani insanlığın güçlü olanın kalıbına göre şekillendirilmesi ve onun felsefesinin, düşüncesinin bütün insani alanlarda — kültürel, siyasi, ekonomik, toplumsal ve diğerlerinde — hâkim hale gelmesi. Bu felsefenin "değer" olduğu varsayılır ve değerler görünür ya da gizli bir amaca hizmet eden araçlardır. Değerler, zaman ve mekânın değişkenliğine tabidir.

Ayrıca, bazı Batılı filozoflara göre değerler öznel niteliktedir, yani insan kendi değerlerini yaratabilir ve tanımlayabilir.
Bu, **Platon**'un görüşüne aykırıdır. Platon'a göre değerler nesneldir; onların bir hakikati vardır, sadece zihinsel temsillerden ibaret değildir.
Tarih felsefesi, tarihî olaylarla onların nedenleri arasında bağlantı kurar.
Amacı, tarihi felsefi olarak yorumlamak ve böylece zaman ve mekân boyunca sürüp giden tarihsel sürecin arka planındaki gerçekleri anlamaktır.
Bu analiz, felsefenin insan üzerindeki etkisini ve onun yaşamla doğrudan ilişkisini ortaya koymak için yapılmıştır.
Çünkü insan felsefeden vazgeçse bile, felsefe ondan vazgeçmez.
Felsefe, insanın gerçekliğinin ve yaşamının özüdür. Felsefe, insanlık için vazgeçilmez bir meşguliyettir ve medeniyetin inşasında etkin bir bilimdir. Felsefeyi önemsemeyen ve ona değer vermeyen bir milletin, millet olarak değeri ve dünyada gerçek bir varlığı yoktur.
Ancak gördüğümüz üzere, felsefe **modern çağda ve günümüzde** çoğu filozofun elinde yozlaştı.
Çünkü felsefe, **ilahi ilmi** terk etti.
Halbuki metafizik, felsefenin ruhudur; felsefe onunla yaşar.

Bazı filozoflar felsefelerini sofistikaya (demagojiye) dönüştürdü — kimi zaman kibir, kimi zaman delilik nedeniyle.
Sonuçta, dünya bugünkü mevcut hale geldi:
Güçlü olan kendi değerlerini dayattı.
Ve bu gerçekliğin değişmesi artık ancak **kozmik bir olayla** ya da **üçüncü bir dünya savaşıyla** mümkün olabilir.
Gerçi bugün dünya yeni bir küresel düzen arayışına girmiş durumda.
Öyleyse, Rönesans **Avrupa'yı karanlık Orta Çağ'dan çıkarmamış**, bilakis bu karanlığı **dünyanın tamamına yaymıştır.**
Çünkü Rönesans filozofları, felsefenin yalnızca her türlü düşünce yoluna sınırsızca dalmak olduğunu sandılar.
Ayrıca karmaşıklaştırma ve bozgunculuğu marifet sandılar.
Tanrı'nın yasalarını ve evrensel düzeni değiştirebileceklerine inandılar.
Friedrich Nietzsche şöyle demişti: "Tanrı'yı biz öldürdük." Bu sözün en iyi ihtimalle yorumu şudur: Tanrı dünyayı yarattı ama sonra terk etti.
Artık düzeni insan sağlıyor; insan Tanrısal yasaları ve doğa kurallarını değiştirebilir.
Nietzsche, ahlaki değerlere de savaş açtı.

Ahlakın, çoğunluğu oluşturan sürü halkı tarafından uydurulduğunu, amaçlarının üstün sınıfı kontrol etmek olduğunu iddia etti.
Bu yüzden **ahlakı yıkmak** ve insanın ahlaki değerlerden **bağımsız yaşaması gerektiğini** savundu.
Ancak **gerçek filozof** bilir ki, bu düşünceler sapkınlıktır.
Felsefe bunlardan uzaktır.
Bu düşünceyi insanlığa dayatmak **bilgi kuramı açısından da aldatmacadır.**
Fakat felsefeden habersiz olan kişi, bu ahlaksızların filozof sayılması yüzünden, **felsefeye lanet okur!**
Cahilliği nedeniyle, felsefenin küfür, ateizm, ahlaksızlık ve toplumsal değerlerden arınma olduğunu sanır.
Ve filozof burada sormadan edemez:
Bu kaosun sırrı nedir?
Nasıl ortaya çıktı?
Nasıl kökleşti?
Sorumlusu kim?
İnsanlığın arasına nasıl sızdı?
Nasıl bir biçimi var?
Ne kadar büyük?
Ve bireysel çıkarlar gerçekten değer olabilir mi?
Felsefe, tarihî anlatıyı düzenler, ona canlılık katar.
Olayların nedenlerini açıklar, tarih katmanlarını aydınlatır ve yönünü belirler.

Felsefe, tarihin üstünde bir yargıç gibidir; bazı tarihçilerin sahtekârlıklarını, yanıltıcı yorumlarını ve katiller için geliştirdikleri yüzeysel bahaneleri ifşa eder.
Filozoflar aslında varoluşu anlamak için felsefeyle ilgilenmişlerdir.
Ancak **çağdaş sömürgeci güçlerin filozofları**, bu anlam arayışını tamamen terk etmişlerdir.
Artık amaçları, dünyayı **kafa karışıklığına sürüklemek**, şekillendirmek, yeniden tasarlamak ve kendi kalıplarına göre bir dünya düzeni kurmaktır.
Felsefeleri evrensel bir nitelik kazansın, varlık onların rengine boyansın isterler.
Bu, **modernite**nin her yönüyle sahneye çıkışıdır.
Bu filozoflar, dünyayı **şaşkınlık, hayret ve sefalet** içinde bırakmış, onu **anlamsız ve bayağı bir düzene** çevirmişlerdir.
Oysa, **şaşkınlık uyandıran değil**, onu gidermeye çalışanlar olmalıydılar.
Ve sonunda bu moderniteye, elinde **felsefe silahı** olmayan, ya da felsefenin başlangıçta var olduğunu unutmuş olan herkes boyun eğdi...

"Sonunda da, başlangıcında olduğu gibi, geriye yalnızca felsefe kalır — bir cevap olarak değil, sorgulama, arayış ve var olma yönünde sonsuz bir itki olarak."